

ԲԱՆԲԵՐ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ

ISSN 1829-054X

Matenadaran
Mesrop Mashtots Institute of Ancient Manuscripts
and “Friends of the Matenadaran” Benevolent Fund express their
gratitude to “JTI ARMENIA” CJSC
for supporting the publication of this volume

Մատենադարան
Մեսրոպ Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի ինստիտուտը և
«Մատենադարանի բարեկամներ» բարեգործական հիմնադրամը
երախտագիտություն են հայտնում «ՋԵՅ ԹԻ ԱՅ ԱՐՄԵՆԻԱ» ՓԲԸ-ին
սույն հատորի հրատարակությանն աջակցելու համար

MATENADARAN
MESROP MASHTOTS INSTITUTE OF ANCIENT MANUSCRIPTS

BULLETIN OF MATENADARAN
38

Yerevan – 2024

МАТЕНАДАРАН
ИНСТИТУТ ДРЕВНИХ РУКОПИСЕЙ ИМЕНИ МЕСРОПА МАШТОЦА

ВЕСТНИК МАТЕНАДАРАНА
38

Ереван – 2024

ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ
ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑԻ ԱՆՎԱՆ ՀԻՆ ՁԵՌԱԳՐԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԲԱՆԲԵՐ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ

38

Տպագրվում է Մեսրոպ Մաշտոցի անվան
Մատենադարանի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Խմբագրական խորհուրդ՝ Գոհար Մուրադյան (գլխավոր խմբագիր),
Վահան Տեր-Ղևոնդյան, Կարեն Մաթևոսյան, Օլգա Վարդազարյան, Վահե
Թորոսյան, Թեո վան Լինտ, Արմեն Մովսեֆյան, Արտաշես Շահնազարյան,
Գուրգեն Գասպարյան, Նազենի Ղարիբյան, Արուսյակ Թամրազյան, Հայկ
Համբարձումյան:

«Բանբեր Մատենադարանի» 38, Մեսրոպ Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի
ինստիտուտ. Երևան, 2024, 352 էջ:

**ԱՌԱՔԵԼ ՍՅՈՒՆԵՑՈՒՄ ՏՅԱՌՆԸՆԴԱՌԱՉԻ,
ԾԱՂԿԱՉԱՐԴԻ, ՀՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՍՐԲԵՐԻՆ
ՆՎԻՐՎԱԾ ԱՆՏԻՊ ՏԱՂԵՐԸ**

*Բանալի բառեր՝ Հոգևոր տաղեր, անտիպ տաղեր, գեղարվեստական ժառանգու-
թյուն, ոճական և տաղաչափական առանձնահատկություններ:*

Առաքել Սյունեցու գեղարվեստական երկերի հրատարակության ուղղու-
թյամբ բավականին մեծ աշխատանք է կատարվել, սակայն նրա մի շարք տաղեր
դեռևս մնում են չհրատարակված, իսկ դրանց հեղինակային պատկանելու-
թյան հարցերը՝ չհստակեցված:

Վենետիկի Մխիթարյան միաբանության անդամ Մկրտիչ Պոտուրյանը «Ա-
ռաքել Սիւնեցիին եւ իր քերթուածները»¹ գրքում հրատարակել է Սյունեցու մի
շարք բանաստեղծություններ՝ առաջաբանում անդրադառնալով հեղինակի
կյանքի սակավաթիվ փաստերին և նրա տաղերի հեղինակային պատկանելու-
թյան հարցին: Պոտուրյանը գրում է. «Առաքել Սիւնեցի, որքան որ նշանաւոր
բարձրաստիճան եկեղեցական մ'եղած է և բեղուն մատենագիր մը եւ քերթող
մը, իր արժանեաց համեմատ որոշ դէմքով մը ներկայացած չէ ո՛չ մեր դարուն եւ
ո՛չ նախորդներուն. ըստ իս, այս գրկանքը, որ կրած է Առաքել Սիւնեցիին, իր
պատճառն ունի, այն է՝ որ գրեթէ իրեն ժամանակակից ուրիշ համանուն մատե-
նագիր մը եւ քերթող մը կու գայ իր նախորդին դէմքի լոյսէն բան մը պակսեց-
նելու»²:

Առաքել Սյունեցու և Առաքել Բաղիշեցու գործերը երբեմն շփոթվել են: Ինչ-
պես նշում է Պոտուրյանը, Տաղարաններն ու Գանձարաններն անպատճառ պա-
րունակում են Առաքելի տաղերից մեկը: Սակայն պարզելու համար, թե ո՞ր
Առաքելն է այս կամ այն տաղի հեղինակը, անհրաժեշտ է լավ ուսումնասիրել

* Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարան, կրտսեր գիտաշխատող,
arevhovarabyan@gmail.com, հոդվածը ներկայացնելու օրը՝ 18 նոյեմբերի, 2024, հոդվածը
գրախոսելու օրը՝ 9 դեկտեմբերի, 2024:

¹ Առաքել Սիւնեցի և իր քերթուածները, ուսումն. հր. Հ. Մկրտիչ Պոտուրեան, Վենետիկ, 1914:

² Նույն տեղում, էջ 6:

Սյունեցու չափածո ստեղծագործությունները³: Հեղինակն անդրադառնում է մի կարևոր հանգամանքի, որ եպիսկոպոսական կոչում ստանալուց հետո, ինչպես «Ադամգրքի» հիշատակարաններում, այնպես էլ մի շարք տաղերում Առաքել Սյունեցին ինքն իրեն «Տէր Առաքել» կամ «Տէր Առաքեալ» է կոչում, մինչդեռ Առաքել Բաղիշեցին՝ երբեք: Ուստի բոլոր այն տաղերը, որոնցում առկա է «Տէր Առաքել» կամ «Տէր Առաքեալ» կապակցությունը, Մ. Պոտուրյանն առանց վարանելու Սյունեցուն է վերագրում⁴: Այս հարցերին առավել հանգամանորեն անդրադարձել ենք մեր նախորդ հոդվածում⁵: Մ. Պոտուրյանը լեզվական, ոճական և տաղաչափական առանձնահատկությունների քննությամբ առանձնացրել և հրատարակել է Առաքել Սյունեցու մի շարք տաղեր:

Առաքել Սյունեցու տպագիր և անտիպ տաղերի դասակարգման գործում մեծ է մատենագետ Հակոբ Անասյանի դերը: Հեղինակը Պոտուրյանի հետ համակարծիք է այն բանում, որ իր տաղերում Սյունեցին է իրեն «Տեր Առաքեալ» անվանում: Նա առանձնացնում է Առաքել Սյունեցուն վերագրվող տաղերը՝ կատարելով դրանց լեզվաոճական և տաղաչափական առանձնահատկությունների քննություն⁶:

Այնուամենայնիվ, Առաքել Սյունեցու չափածո ստեղծագործությունների ուսումնասիրության մեջ դեռևս մնում են երկբայելի հարցեր, որոնք, ինչպես նշում է Արշակ Մադոյանը, կհստակեցվեն աշխարհի տարբեր մատենագրաններում պահվող ձեռագրերի ուսումնասիրությամբ⁷:

Արդ, մենք շարունակում ենք Առաքել Սյունեցուն վերագրվող անտիպ տաղերի հրատարակությունը՝ փորձելով ամբողջացնել հեղինակի գեղարվեստական ժառանգությունը:

Առաքել Սյունեցու՝ հոգևոր բովանդակություն ունեցող չափածո ստեղծագործություններում մեծ տեղ են զբաղեցնում աստվածաշնչյան պատումների գեղարվեստական մշակումները: Դրանք մարդու լինելության և փրկության գաղափարն արծարծող տաղեր են, և ինչպես նշում է Մադոյանը, հանդիսանում են «Ադամգրքի» նախապատրաստությունն ու նախափորձերը. «Եվ այդ ամենի բարձրակետը, ավարտը «Ադամգիրքն» է, որ իսկապես նոր աստիճան է մի ամբողջ շարք մեծ ու փոքր բանաստեղծություններից, բանքերից հետո»⁸: Այդպիսի

³ Առաքել Սյունեցի և իր քերթուածները, ուսումն. հր. Հ. Մկրտիչ Պոտուրեան, Վենետիկ, 1914, էջ ԽԳ:

⁴ Նույն տեղում, էջ ԽԸ:

⁵ Ա. Արաբյան, «Առաքել Սյունեցու «Ղազարու Յարութեան» և «Մեծատան և Ղազարու» անտիպ տաղերը», *ԲՄ*, № 36, 2023, էջ 252-254:

⁶ Հ. Անասյան, *Հայկական Մատենագիտություն*, հ. Բ., Երևան, 1976, էջ 94:

⁷ Ա. Մադոյան, *Առաքել Սյունեցի*, Երևան, 1987, էջ 16:

⁸ Նույն տեղում, էջ 53:

տաղերից է մանուկ Հիսուսի ընծայմանը նվիրված տաղը (հորդորակ). քառասնորյա Հիսուսին ծնողները տաճար են բերում, և նրանց ընդառաջ գալով Սիմեոն ծերունին գրկում է մանկանն ու օրհնում: Այս տաղը Ղուկասի ավետարանի Բ գլխի՝ ընծայմանը նվիրված հատվածի գեղարվեստական մշակումն է: Ըստ Ավետարանի՝ Սիմեոն ծերունու համար նախասահմանված էր, որ չպետք է մեռնի, քանի դեռ չի տեսել Տիրոջը: Ուշագրավ են Սիմեոն ծերունու խոսքերը, որոնցում էլ արծարծվում է մարդու փրկության գաղափարը: Սիմեոն ծերունու մենախոսությունը հեղինակն ընթերցողի ուշադրությունը հրավիրում է բուն ասելիքին.

«Պատճառ լինիմ աւետի՛ տալ, / Որոց ի դժոխսն են արգելեալ: / Երթամ ասեմ ես Ադամայ, / Թէ քո ստեղծալն է մարդ եղեալ»:

Հորդորակն ավարտվում է միջնադարյան հոգևոր տաղերին բնորոշ փառաբանությամբ: Այս հորդորակը Հ. Անասյանը վերագրում է Առաքել Սյունեցուն, թեև այն հեղինակի անուն չի կրում. «...սա ևս վերագրելի է Առաքել Սյունեցուն, որովհետև երկու ձեռագրերում էլ հետևում է նախորդ գանձին, որի սկզբնատառերի հետ միասին տալիս է «Այս յԱռաքել վարդապետէ»: Չափը՝ 4-4/4-4»⁹:

Հաջորդ հորդորակը նկարագրում է Հիսուսի մուտքը Երուսաղեմ՝ ավանակի վրա նստած: Այս տեսարանն առկա է բոլոր չորս ավետարաններում (Մտթ. ԻԱ, Մրկ. ԺԱ, Ղուկ. ԺԹ, Հովհ. ԺԲ): Տաղի մեջ աստվածաշնչյան այս դրվագը ներկայացված է կենդանի պատկերներով. «Սերովբէ՛ անիւ մեծաւ զնա սրբաբանն / Եւ յԵրուսաղէմ քաղաք ովսաննա երգեն: / Յիսուս արքայն երկնաւոր, մարմնով նիւթաւոր, / Ի յաւանակի նըստեալ գովի թագաւոր... / Այլեւ ոստըս ձիթենեաց բերեալ առաջի, / Ճիւղս արմաւենեաց ծառոց Տեառն եւ արքայի: / Քաղցրաձայն եղանակով զՅիսուս գովելով, / Ծերբն ընդ տրղայոց խառնեալ՝ փառաբանելով»:

Մարդու փրկության գաղափարն արծարծող տողերում հեղինակը բնության երևույթների միջոցով կազմում է յուրօրինակ այլաբանություններ. «Անէծք նախնոյն Ադամայ յաւհնութիւն փոխի, / Փոխանակ փրշոյն յերկրի՝ վարդ երեւեցի»:

Ծաղկազարդին նվիրված այս հորդորակը ՄՄ 7349 ձեռագրում հանդիպում է սկզբից երեք տուն պակաս բնագրով և սկսվում. «Յիսուս արքայն երկնաւոր մարմնով նիւթաւոր...» տողով: Սկզբնատառերն են՝ «Այս Առաքելէ» (ՄՄ 6527) և «ՅԱռաքելէ» (ՄՄ 7349), տաղաչափությունը՝ 4-3-5/4-3-5: Հ. Անասյանը վերագրում է Առաքել Սյունեցուն¹⁰:

⁹ Հ. Անասյան, նշվ. աշխ., էջ 51:

¹⁰ Նույն տեղում, էջ 66:

Քրիստոսի հարուժյանը նվիրված հորդորակը Աստվածաշնչում այդ դրվագի բանաստեղծական մշակումն է: Այստեղ գեղարվեստորեն ներկայացվում են Քրիստոսի խաչելության և հարուժյան պատումները և դրանց հաջորդող մի քանի իրադարձություններ: Խորագիրը «Առաքել»-ի անունով է (ՄՄ 7961), տաղաչափությունը՝ 4-3-5/4-3-5: Հ. Անասյանն այն վերագրում է Առաքել Սյունեցուն¹¹:

Հայ նահատակված սրբերին նվիրված տաղերը հայրենիքի և հավատի համար նրանց կրած շարժարանքների պատմություններն են: Դրանցից մեկն էլ Վարդանանց և Աստուխանց սրբերին նվիրված տաղն է, որը Հ. Անասյանը ևս վերագրում է Առաքել Սյունեցուն: Նկարագրելով առաքինասեր և հայրենասեր պատմական անհատներին՝ հեղինակը կենդանի օրինակներով հայրենասիրական և բարեպաշտական զգացմունքներ է փոխանցում ընթերցողին. «Վարդան սրբբասէ զիշխանս ժողովէր, / Ամենի պարգեւ նա շնորհէր եւ քաջալեւէր: / Այլեւ Աետնդի սուրբ վարդապետի / Քարոզեալ պընդէր ըզնոսա ի սէրն Յիսուսի... / Նոյն ժամայն առին զպըսակն երկնային / Վարդան եւ Խորէն, Հըմայեակ, Արտակ գովէին: / Յանկալին Վահան, Արսէն պատուական, / Առաջին վրկայն Գարեգին, Տանատ իւր նըման...»:

Ազդեցիկ են հատկապես հայ և պարսից զորքերի բախումը նկարագրող տողերը, որոնցում նկատելի է Եղիշեի «Վասն Վարդանայ եւ Հայոց պատերազմին» երկի¹² համապատասխան հատվածի ազդեցությունը: Այդ տողերը նույնքան կենդանի են և ներգործուն, ինչպես Եղիշեի երկում. «Րամեալ խըմբեցան եւ ճակատեցան, / զՄիածինն Յիսուս յիշեցին եւ ի մարտ մըտան: / Դաս-դաս լինելով պատերազմելով, / Անողորմաբար զմիմեանըս սպանանելով: / Անդ ահագնագին ձայնիւ գոչին, / Զերեսըն դաշտին վարդագոյն արեամբ ներկէին: / Նիզակաց ձայնին, շողալ սուտերին, / Նետից թանձուրեամբ միջաւրեայն գիշեր լինէին: / Անկեալ թավլէին ի մէջ արիւնին, / Ուման՞ կիսամեռ, եւ բազումք զհոգիս հանէին»:

Այս տաղերը ոչ միայն պատմական և կրոնական գիտելիքներ էին փոխանցում ընթերցողին, այլև շեշտում սրբերին մեծարելու և նրանց հիշատակը մշտապես վառ պահելու անհրաժեշտությունը. «Այսաւ միաբան ազգըս Հայաստան / Տաւնեմք գլիշատակ Վարդանանցն, որք պըսակեցան»:

Վարդանանց սրբերին նվիրված այս տաղը գրված է 5-5/5-3-5 չափով և վերագրվում է Առաքել Սյունեցուն¹³:

¹¹ Նոյն տեղում, էջ 67:

¹² Եղիշէ, Վասն Վարդանայ եւ Հայոց պատերազմին, Մատենագիրք հայոց, հ. Ա, Անթիլիաս-Լիբանան, 2003, էջ 633-661:

¹³ Հ. Անասյան, նշվ. աշխ., էջ 63:

Բնագրեր

Առաքել Այունեցուն վերագրվող՝ Տյառնընդառաջին, Ծաղկազարդին, Հարուխյանը և Վարդանանց սրբերին նվիրված տաղերի բնագրերը կազմել ենք հետևյալ ձեռագրերի հիման վրա.

A – ՄՄ 7961, Գանձարան, 1489 թ., Նեխհրի գիւղ՝ Բալու, գրիչ, ստացող՝ Մարգարէ քհ, թթ. 112բ-3ա՝ «Այլ տաղ յԱռաքելէ Յարուխեան»,

B – ՄՄ 6527, Գանձարան. 1528 թ., Դուլթիկ գիւղ, գրիչ՝ Ստեփանոս եպս., ստացող՝ Նուբար՝ կին, էւատ, Սաֆի՛ կին, թ. 23աբ՝ «Յորդորակ [Տեառնընդառաջի]», թ. 96աբ՝ Յորդորակ [Ծաղկազարդի] յԱռաքել վարդապետէ, թ. 115աբ՝ Յորդորակ [Յարուխեան], թ. 60աբ՝ Տաղ ազնիւ [Վարդանանց եւ Ղեւոնդեանց],

C – ՄՄ 7349, Գանձարան. 1757-1761 թթ., Կարին, գրիչ՝ Բաղտասար Կարնեցի, Մելքոն, ստացող՝ Բաղտասար Կարնեցի (գրիչը), թ. 101բ՝ «Յորդորակ շրջանակ [Տեառնընդառաջի]», թթ. 180բ-1ա՝ «Տաղ [Ծաղկազարդի]», թ. 130աբ՝ «Տաղ ազնիւ [Վարդանանց եւ Ղեւոնդեանց]»:

ՄՄ 6527 Գանձարանի շուրջ եղած կարծիքներին անդրադարձել ենք մեր նախորդ հոդվածում¹⁴:

Արմինե Քոչկերյանը «Մի նորահայտ անհատական գանձարան»¹⁵ հոդվածում որոշ հանգամանքներ քննելով, ՄՄ 6527 Գանձարանը, որ առանց մականվան տաղեր, գանձեր և հորդորակներ է պարունակում, և որում առկա են այս տաղերը, վերագրում է Առաքել Բաղիշեցուն: Հ. Անասյանի կարծիքով ՄՄ 6527 ձեռագրում ամփոփված են միայն այն գործերը, որոնց հեղինակ Առաքելի ինքնուխոյունը հայտնի չի եղել ժողովածուի կազմողին, և չեն ընդգրկվել հատկապես այն գործերը, որոնց հեղինակային պատկանելությունը հայտնի է եղել¹⁶:

Ձեռագրերից հնագույնն ընդունել ենք իբրև հիմք՝ մյուսները համեմատելով նրա հետ: Կետադրել ենք՝ համաձայն ժամանակակից հայերենի կետադրական կանոնների: Ավելացրել ենք ուղղագրությունը պահանջվող յ-երը: Տարընթերցում չենք համարել հետևյալ ուղղագրական տարբերակները.

1. -աւղ, -օղ, -ող գրությունները, օր.՝ ծնաւղ-ծնօղ-ծնող,
2. գաղտնավանկի ը ձայնավորի առկայությունը՝ տաղաչափական նկատառումով, օրինակ՝ հոտեալըն, արձակելըն և այլն,
3. բառավերջի ա ձայնավորից հետո յ-ի գրություն հետ կապված մի քանի դեպք, օրինակ՝ Բեթանիայ-Բեթանիա, գա-գայ, սա-սայ, մարդկահին-մարդկային և այլն:
4. եւ-ով և և-ով գրությամբ ձևերը:

¹⁴ Ա. Արաբյան, նշվ. աշխ., էջ 254:

¹⁵ Ա. Քոչկերյան, «Մի նորահայտ անհատական գանձարան», էջմիածին, 1970, 9-է, էջ 98:

¹⁶ Հ. Անասյան, նշվ. աշխ., էջ 90:

Յորդորակ¹⁷

Վաղուցհետե¹⁸ կայր ծերացեալ
Սուրբ Սիմէոն եւ աշխատեալ:
Աստուածորդոյ¹⁹ գալոյն մնացեալ,
Որ ի Հոգոյն հրաման առեալ:

Բաբունն էից այսար եկեալ,
Քառասնարեայ մանուկ յայտնեալ:
Դէմ Յիսուսի ծերըն գնացեալ,
Ի գիրկն առեալ եւ աղերսեալ:

Արդ, արձակեա՛ ի կապանաց,
Զիս, որ մահու եմ կարօտեալ:
Պատճառ լինիմ աւետի՛ տալ,
Որոց ի դժոխսն են արգելեալ:

Երթամ ասեմ ես Ադամայ,
Թէ՛ քո ստեղծաւոն է մարդ եղեալ:
Տեսի աչաւսս ի գիրկս առի,
Եւ քեզ խընդիր կամի²⁰ նա գալ:

Էին տացո՛ւք փառատրութիւն,
Որ ի տանարն այսար եկեալ:
Ընդ Հօր²¹ Իւրոյ եւ Սուրբ Հոգոյն
Յանցեալն, յայժմուս²², յաւէտ արհնեա՛լ:

Յորդորակ յԱռաքել վարդապետ²³

Արարիչն արարածոց այսօր յայտնեցաւ,
Ի յաւանակի նորոյ սիրով բազմեցաւ:
Յաթողըն դասուց ընդ Հօր միշտ արհնաբանի
Եւ յերբեցոցն այսար բարեբանեսցի:

¹⁷ C + շրջանակ

¹⁸ C Վաղուց հետէ

¹⁹ C Աստուածորդոյ

²⁰ C նա գալ կամի

²¹ C Հօրն

²² C այժմուս

²³ C Տաղ *փ/ս* Յորդորակ յԱռաքել վարդապետէ

Սերովբէք անի մեծաւ գնա սրբաբանեն
 Եւ յերուսաղէմ քաղաք ովսաննա երզնն:
 24Յիսուս արքայն երկնաւոր՝ մարմնով նիւթաւոր,
 Ի յաւանակի նըստեալ գովի²⁵ թագաւոր:

Անէծք նախնոյն Ադամայ յարհնութիւն փոխի²⁶,
 Փոխանակ²⁷ փրշոյն յերկրի²⁸ վարդ երեւեսցի:
 Ռահիւն կենարար Բանին Որդոյ Միածնին
 Մանկունք ըզհանդերձս իւրեանց²⁹ տարածանէին:

Այլեւ ոստըս ձիթենեաց³⁰ բերեալ առաջի,
 Ճիւղս արմաւենեաց ծառոց Տեառն եւ արքայի:
 Քաղցրաձայն եղանակով³¹ գՅիսուս գովելով³²,
 Ծերքն ընդ տըղայոց խառնեալ՝ փառաբանելով:

Երկնայինքն այսօր ցընծան ընդ երկրաւորաց,
 Հրեշտակք ընդ մարդկան ըզՏէրն գովեն եղանակաց:
 Լերինք ցընծասցեն բըլբաք Փըրկչին առաջի,
 Պարակցեալ վերնոյն³³ լեռանցըն յափտենի³⁴:
 Էին աննառ արքային Միածին Բանին
 Անդադար փառըս տացոյք Հօր Հոգով Նորին:

Այլ տաղ յԱռաքելէ յարութեան³⁵
 Անտեսըն հրեղէն դասուն յերկրի երեւեալ,
 Կամաւ Հար եւ Սուրբ Հոգոյն ի խաչ բարձրացեալ:

24 *C բնագիրը սկսվում է այստեղից*

25 *C գովեալ*

26 *C չիք յարհնութիւն փոխի*

27 *C չիք*

28 *C + փոխանակ*

29 *C իւրեան*

30 *C ձիթենաց*

31 *C եղանակով*

32 *C գովէին*

33 *C վերնոցն*

34 *C յափտենից*

35 *Խորագիրը՝ B Յորդորակ նանապարհ բարի Քրիստոսի. ձայնն է*

Զլեղին ֆացախով արբեալ, գԴաւթեանն³⁶ ասացեալ,
Զնաշակ դառնութեան պըտողոյն³⁷ նա ֆաղցրացուցեալ:

Սիրեցեալ աշակերտին ըզմայրն իւր յանձնեալ,
Առ Հայրն երկնատուր զհոգին կամաւ աւանդեալ:

Յովսէփ եւ Նիկողիմոս զմարմինըն պատեալ,
Զբազմեալն ի յաթոռ փառաց ի տապան³⁸ եղեալ:

Յերրորդ ատուր գիշերոյ³⁹ փառաւ յարուցեալ,
Լուսափայլ հրեշտակն իջեալ ի վիմին բազմեալ:

Մագդաղենացին տեսեալ եւ զՏէրն հարցեալ,
Դարձեալ ի թիկունս կոյս պարտիզպան կարծեալ:

Յիսուս նըմա ձայն տուեալ⁴⁰. Զո՞ խընդրես, տըրտմեա՛լ,
Զձայնըն Մարիամ լուեալ⁴¹ և ուրախացեալ:

Փըրկիչն Յիսուս բարբառեալ. Յիս մի՛ մերձենար,
Փոյթով Մարիամ դարձեալ, աւետարանեալ⁴²:

Փառըս փըրկողին տացո՛ւք, որ զմեզ ազատեալ:
Յար կիրակէիս պատուեալ⁴³ եւ փառատուրեալ:

Տաղ ազնիւ. դասք հրէականի ձայնն է⁴⁴
Այսար միաբան ազգըս Հայաստան
Տանեմք գլիշատակ Վարդանանցն որք պըսակեցան⁴⁵:
Յազդմանէ չարին շարժեալ Յազկերտին

³⁶ B գԴաւթեան

³⁷ B նախնեաց

³⁸ B տապանս

³⁹ B գիշերին

⁴⁰ B տըլեալ

⁴¹ B լըլեալ

⁴² B գընդին աւետեալ

⁴³ B պատուեալ

⁴⁴ C չ/ք դասք հրէականի ձայնն է

⁴⁵ C պըսակեցան

Կամբէ խափանել ըզպաշտան Ռոդոյ⁴⁶ Միածնին:

Սպառնալեամբ լըցեալ զօրքս ժողովեալ
Ռոպէս չար գագան կատաղի ի Հայք արշաւեալ:
Վարդան սրբասէր գիշխանս ժողովէր,
Ամենի պարգեւ⁴⁷ նա շնորհէր եւ քաջալերէր:

Այլեւ Ղետնդի սուրբ վարդապետի
Քարոզեալ պընդէր ըզնոսա ի սէրն Յիսուսի:
Բամեալ իւրմբեցան եւ հակատեցան,
զՄիածինն Յիսուս յիշեցին եւ ի մարտ մըտան:

Գաս-դաս լինելով պատերազմելով⁴⁸,
Անողորմաբար զմիմեանըս սպանանելով⁴⁹:
Անդ ահագնագին⁵⁰ ձայնի գոչէին,
Զերեսըն դաշտին վարդագոյն արեամբ ներկէին:

Նիզակաց ձայնին, շողալ սուսերին,
Նետից թանձրութեամբ⁵¹ միջարեայն⁵² գիշեր լինէին:
Անկեալ թավլէին⁵³ ի մէջ արիւնին,
Ոմանք՝ կիսամեռ, եւ բազումք զհոգիս հանէին:

Նոյն ժամայն առին զպըսակն երկնային
Վարդան եւ Խորէն⁵⁴, Հըմայեակ, Արտակ գովելին:
Յանկալին Վահան, Արսէն⁵⁵ պատուական
Առաջին վրկայն Գարեգին, Տանատ իւր նըման:

Նաեւ այլք յոլով նահատակելով
Ի փառքս Փրկչին Յիսուսի, Հօր եւ Սուրբ Հոգոյն:

46 Շ Ռոդոյն
47 Շ պարգեւս
48 Շ պատրզմելով
49 Շ հարկանով
50 Շ ահագնակին
51 Շ թանձրութիւն
52 Շ մէջօրեայն
53 Շ թաւալէին
54 Շ Խորէն
55 Շ Արսէն

AREVIK ARABYAN

**UNPUBLISHED ODES (TAGHS) OF AՐԱԿ՛ԷԼ ՏԻՆԵՏ՝Ի
DEDICATED TO THE FEASTS OF CANDLEMAS, PALM SUNDAY,
EASTER, AND THE SAINT VARDANIDS**

Key words: Spiritual odes, unpublished odes, literary legacy, stylistic and metric features.

Aրակ՛ել Տինետս՛ի՛s (14th and 15th centuries) literary legacy is still not comprehensively published, and the authorship of some of his verses remains debatable. In his book *Aրակ՛ել Տինետս՛ի and His Poetry*, member of the Mechitarist congregation of Venice Մկրտիչ՛ Փոտուրյան has published some of his verses, and discussed in the introduction their authorship and the scant biographical data about Տինետս՛ի. Bibliographer Hakob Anasyan wrote about some published and unpublished odes ascribed to Aրակ՛ել precisng Տինետս՛ի՛s authorship on the basis of the analysis of their stylistic and metrical characteristics.

The article contains a critical edition of some verses ascribed to Aրակ՛ել Տինետս՛ի, based on three manuscripts from Matenadaran.

АРЕВИК АРАБЯН

**НЕИЗДАННЫЕ СТИХИ АРАКЕЛА СЮНЕЦИ О СРЕТЕНИИ
ГОСПОДНЕМ, ВЕРБНОМ ВОСКРЕСЕНИИ, ВОСКРЕСЕНИИ ХРИСТА И
ПОСВЯЩЕННЫЕ СВЯТЫМ ВАРДАНИДАМ**

Ключевые слова: Аракел Сюнеци, неизданные стихи, художественное наследие, метрические и стилистические особенности.

Художественное наследие Аракела Сюнеци (XIV-XV вв.) по сей день издано не полностью, а авторская принадлежность некоторых его стихов остается спорной. Член венецианской конгрегации Мхитаристов Մկրտիչ Փոտուրյան в книге «Аракел Сюнеци и его стихи» опубликовал ряд стихов Аракела, обсудив в предисловии их авторскую принадлежность, а также скудные факты жизни Сюнеци. К изданным и неизданным стихотворениям, приписываемых Аракелу, обращался библиограф Акоб Анасян, который уточнил их принадлежность Сюнеци на основе анализа стилистических и метрических особенностей.

В статье приводится критический текст приписываемых Аракелу Сюнеци и прежде не изданных стихов, основанный на трех рукописях Матенадарана.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԱՏՄԱԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Գագիկ Դանիելյան

Կիրիկյան Հայաստանն Իզգ ալ-Դին իբն Շադգադի երկերում
(աղբյուրագիտական ներածություն)..... 5

Վահե Թորոսյան

Ֆրանսիական հետքեր Կիրիկիայի հայոց արքաների թագադրման ձեսում..... 32

Աշոտ Սարգսյան

Հայոց դարձի երկրորդ փուլը. Հիմնական քաղաքական
օրակարգը սպասարկող ծրագիրը 48

Օլգա Վարդապարյան

Բարսեղ Կեսարացու «Յաղագս վեցօրեայ արարչութեան»
աշխատությունը և Մխիթար Գոշի առակները (ոուսերեն)..... 74

Հասմիկ Իրիցյան

Դավիթ եպս. Գեղամեցին գրի՞չ, թե՞ նոր սքանչելագործ
միևնույն ձեռագրում (ՄՄ 3812, Հայսմավուրք)..... 94

ՁԵՌԱԳՐԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹ

Կարեն Մաթևոսյան

Դլաձորի համալսարանը և Վերին Նորավանքի դպրոցը 110

Թամարա Մինասյան

Գրիչ և մանրանկարիչ Մխիթար Անեցու կյանքն ու
ձեռագրական ժառանգությունը 133

Լուսինե Թումանյան

Արտամետ քաղաքի գրչության կենտրոնը 146

Գոհար Չատյան

Դրիմի նշանավոր գրիչ Նատերի՝ ընտանեկան կարևոր
մի գրվագի ճշգրտման փորձ 158

ԲՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Կարինե Մոսիկյան

Թանկարժեք քարերը և դրանց բուժական
հատկությունները ըստ միջնադարյան աղբյուրների..... 170

Գայանե Սահրադյան

18-րդ դարի հայերեն օտարապատիճը (ՄՄ 372)
և արևելյան բժշկական ձեռագրային ավանդույթը 198

ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐ**Հակոբ Քյոսեյան**

Տիրատուր Կիլիկեցու Քարոզ եկեղեցույ, որ ասէ «Տէր, սիրեցի
զվայելչութիւն տան քո եւ զտեղի յարկի փառաց քոց» ճառը..... 208

Միհրան Ա. Մինասեան

Երկու անտիպ փաստաթուղթ՝ հաշկավանքի եւ
Կարնոյ գիւղերու ու անոնց եկեղեցիներու մասին 227

Ռուզան Պողոսյան

«Բանք իմաստասիրաց աւգտակարք եւ պիտանացուք» 250

Գոհար Մուրադյան

«Բանք իմաստասիրաց» ժողովածուի հունարեն աղբյուրը 278

Առեկ Աբարյան

Առաքել Սյունեցու՝ Տյառնընդառաջի, Ծաղկազարդի,
Հարուխյան և Վարդանանց սրբերին նվիրված անտիպ տաղերը 313

Տ. Շահե Քահանա Հայրապետյան

Սիմեոն Երեւանցի կաթողիկոսի մի քարոզ 323

ԳՐԱՆՈՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**Ազատ Բոզոյան, Զարուհի Հակոբյան**

Գևորգ Դազարյան, Ուղղափառ հայք, Երևան, 2024, 241 էջ 336

Բանբեր Մատենադարանի հանդեսի հոդվածների
ձևավորմանը վերաբերող պահանջներ 344

CONTENTS

HISTORY AND PHILOLOGY

Gagik Danielyan

Cilician Armenia in the Works of ʿIzz al-Dīn ibn Shaddād
(a Critical Introduction)5

Vahe Torosyan

French Traces in the Coronation Ordo of the Armenian Kingdom of Cilicia..... 32

Ashot Sargsyan

The Second Phase of the Christianisation of Armenia:
A Program Serving a Fundamental Political Agenda48

Olga Vardazaryan

Basil of Caesarea's Hexaameron and the Parables of Mkhit'ar Gosh..... 74

Hasmik Iritsyan

Bishop David Geghamets'i as a Scribe or a New Wonder-worker
in the Same Manuscript? (Ms M3812, Synaxarium).....94

MANUSCRIPT CULTURE

Karen Matevosyan

Gladzor University and the School of Verin (Upper) Noravank' Monastery..... 110

Tamara Minasyan

The Life and Manuscript Legacy of the Scribe and Miniaturist Mkhit'ar Anets'i.....133

Lusine Tumanyan

The Scriptorium of Artamet.....146

Gohar Chatyan

An Attempt to Clarify an Important Family Episode of the
Famous Crimean Scribe Nater.....158

NATURAL SCIENCES

Karine Mosikyan

Gemstones and Their Medicinal Properties According to Medieval Sources.....170

Gayane Sahradyan

A 18th Century Armenian Pharmacopoeia Akhrabadin (M 372)
and The Eastern Medical Manuscript Tradition.....198

PUBLICATIONS

Hakob Kyoseyan

Tiratur Kilikets'i's *Sermon to the Church* "LORD, I have loved the habitation of your house, and the place where your honour dwelleth" 208

Mihran A. Minasian

Two Previously Unpublished Documents on the Khachgavank Monastery, Villages of Garin (Erzeroum) and Their Churches 227

Ruzan Poghosyan

"Useful and Beneficial Sayings of Philosophers" 250

Gohar Muradyan

The Greek Source of the Sayings of the Philosophers 278

Arevik Arabyan

Unpublished Odes (Taghs) of Aṙak'el Siwnets'i Dedicated to the Feasts of Candlemas, Palm Sunday, Easter, and the Saint Vardanids 313

Fr. Shahe Hayrapetyan

A Sermon by Catholicos Simēon Erevants'i 323

BOOK REVIEW

Azat Bozoyan, Zaruhi Hakobyan

Gevorg Kazaryan, *Orthodox Armenians*, Yerevan, 2024, 241 p. 336

СОДЕРЖАНИЕ

ИСТОРИЯ И ФИЛОЛОГИЯ

Гагик Даниелян

Киликийская Армения в сочинениях Изз Ад-Дина ибн Шаддада
(историографическое введение)..... 5

Ваэ Торосян

Французский след в коронационном ритуале Армянского
Киликийского царства..... 32

Ашот Саргсян

Второй этап обращения армян в христианство: программа, обслуживающая
основную политическую повестку..... 48

Ольга Вардазарян

«Шестоднев» Василия Кесарийского и притчи Мхитара Гоша..... 74

Асмик Ирицян

Епископ Давид Гегамеци как писец или новый чудотворец в одной и той же
рукописи? (№ 3812 из собрания Матенадарана, Синаксарий / Айсмавурк)..... 94

РУКОПИСНАЯ КУЛЬТУРА

Карен Матевосян

Университет Гладзор и школа монастыря Верин (Верхний) Нораванк..... 110

Тамара Минасян

Жизнь и рукописное наследие писца и миниатюриста Мхитара Анеци..... 133

Лусине Туманян

Скрипторий города Артамет..... 146

Гоар Чатян

Попытка уточнения важного семейного эпизода известного
крымского писца Натера..... 158

ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

Карине Мосикян

Драгоценные камни и их целебные свойства по
средневековым источникам..... 170

Гаяне Сахрадян

Армянская фармакопея *ахрабадин* XVIII века (рукопись М372)
в традиции восточных медицинских рукописей.....198

ПУБЛИКАЦИИ**Акоп Кеосеян**

«Церковная проповедь Тиратура Киликеци, гласящая Господи!
Возлюбил я обитель дома Твоего и место жилища славы Твоей».....208

Мигран Минасян

Два ранее не публиковавшихся документа о Хачкаванке и
деревнях Карина (Эрзерум).....227

Рузан Погосян

«Полезные и поучительные изречения философов».....250

Гоар Мурадян

Греческий источник древнеармянских «Изречений философов».....278

Аревик Арабян

Неизданные стихи Аракела Сюнеци о Сретении Господнем, Вербном
воскресении, воскресении Христа и посвященные Святым Варданидам.....313

Священник Шагэ Айрапетян

Проповедь католикоса Симеона Ереванци.....323

РЕЦЕНЗИЯ**Азат Бозоян, Заруи Акобян**

Геворг Казарян, *Православные армяне*, Ереван, 2024, 241 с.....336

ԲԱՆԲԵՐ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ

Հատոր 38

BULLETIN OF MATENADARAN

Volume 38

ВЕСТНИК МАТЕНАДАРАНА

Том 38

Ձևավորումը և էջադրումը՝ Անահիտ Խանգադյանի
Շապիկի ձևավորումը՝ Մարտիրոս Տոլմանեանի
Շապիկին՝ Ծնունդ, ծաղկող՝ Մխիթար Անեցի, Ավետարան, 14-րդ.դ, ՄՄ 7740:
Սրբագրիչ՝ Արմինե Գրիգորյան
Տեխնիկական խմբագիր՝ Մարիամ Բրուտյան
Հրատարակչական խմբագիր՝ Հայկ Համբարձումյան

Ձափսը՝ 70×100 1/16, տպագրական մամուլ՝ 22, տպաֆանակ՝ 150

Մատենադարան

Մերոպ Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի

ինստիտուտի հրատարակչություն, Երևան, Մաշտոցի պող. 53, հեռ. (010) 513033

publishing.matenadaran@gmail.com

Ամսագրի թվային տարբերակը՝

banber.matenadaran.am/download-category/բանբեր-մատենադարանի/